

# Edith Jeřábková, Jan Albert Šturma: **Prales, zahrada a zed'**

Překlad do angličtiny: Marta Darom

Překlad do polštiny: Izabela Szulc

Kurátorský text k výstavě Prales, zahrada a zed'  
(17/10/2024–26/1/2025, PLATO).

Výstava *Prales, zahrada a zed'* je v pořadí druhou výstavou v prostoru *Klíčové dírky*, kde se zabýváme ohledáváním různých podob zahradničení a umění spojeného s rostlinami. Motivací pro výstavu byl archiv fotografií a negativů Lecha Wilczeka (1930–2018). V něm jsem při výzkumu materiálů pro již ukončenou výstavu *Uprchlá, našel skrýš, stále uniká* narazila na snímky Wilczekovy zahrady v Dziedzince v Bělověžském pralese, kde žili\* společně se Simonou Kossak v mezidruhovém rodině s divokými a domestikovanými zvířaty. Zatímco příběh zooložky, ekoložky, aktivistky a etoložky Simony Kossak (1943–2007) je zasvěcené veřejnosti znám (letos bude mimo jiné uveden i celovečerní hraný film o jejím životě v pralese), působení jejího partnera, absolventa Akademie výtvarných umění ve Varšavě Lecha Wilczeka, pozorovatele a dokumentátora zvířat, rostlin i lidí v okolí, nikoli. Stejně jako biotop jeho zahrady, v níž jednotlivé druhy flóry a fauny fungovaly propojeně, dokazují také jeho fotografie touhu po uceleném a provázaném obrazu světa a jednotlivcích, kteří jej tvoří. Wilczekovy snímky se dočkaly uznání v Polsku i ve světě. V padesátých až sedmdesátých letech vyšly jeho knihy o houbách, křečcích, akvariálních rybách, havranech, puštících a jezevcích, psal také články do měsíčníku *Przyroda Polska*. Adam Mazur a Lukasz Gorczyca v textu o Wilczekově knižní prvotině *Oko w oko* píší: „Na rozdíl od nejznámějších a nejslavnějších fotografů přírody Polské lidové republiky, jako byli Włodzimierz Puchalski nebo Zdzisław Wdowiński, Wilczek nebyl lovec. Představoval ekologický postoj, který byl mezi jeho kolegy fotografy vzácný.“ Wilczek i Kossak byli oba environmentalisté. Pamětníci z Bělověže říkají, že Wilczek byl více propojen s místními lidmi, Kossak bojovala za práva pralesa na úřadech, v médiích a někdy i přímo s lidmi z okolí. Zachránila vlky, rysy, zubry a jiná zvířata, která lidi vytlačují z pralesní (a vlastně jakékoli) krajiny.

Wilczekovy snímky opojné zahrady na mě v archivu působily jako zjevení, už jen tím, že zahrada se nacházela v ochranné zóně pralesa. K výstavě jsem přizvala jako kurátora terénního biologa a krajinného ekologa Jan Alberta Šturmu, odpůrce zdi – tedy více než 5 metrů vysoké a 186 kilometrů dlouhé protimigrační bariéry, kterou Polsko staví na hranici s Běloruskem. Zeď představuje nejen obrovský humanitární, ale také ekologický problém. Významně omezuje pohyb vzácných zvířat včetně zubrů, losů nebo rysů, přestože Bělověžský prales je zapsán na seznamu světového dědictví UNESCO a je součástí evropské sítě chráněných území Natura 2000. Když jsem procházela fotoarchiv v domě uprostřed pralesa, chtělo by se říci uprostřed panenské přírody, v němž bydlí Joanna Kossak, Simonina neteř, působivé Lechovy fotografie se střetávaly s realitou za okny jejího domu, ověšenými begoniami. Výhledy na vojáky a vozidla polské armády, která hlídkuje před domem a projíždí celým pralesem, odromantizovávaly mezidruhové sny o zahradě v Dziedzince.

Společným tématem výstavy je umělý konstrukt hranic, jimiž lidé oddělují jednu přírodu od druhé, přírodu pralesa polského od přírody pralesa běloruského, přírodu umělé zahrady od přírody původního pralesa. Lech Wilczek v Dziedzince vytvářel organismus zahrady souvisle s pozorováním organismu pralesního, který zahradu obklopoval. Zahrada v Dziedzince nevznikla jen pro potěchu lidí. Byla zdrojem potravy pro hmyz, ptáky, plazy či savce, dařilo se v ní půdním organismům i rozmanitým rostlinám a Wilczekovi i Simoně Kossak sloužila také jako místo pro vědecká pozorování a fotografickou dokumentaci. Zahrada byla zároveň kolektivním dílem složeným ze spousty zahrad a předzahrádek Bělověže a širokého okolí. Wilczekovi cestou z jeho varšavského ateliéru (kde mimochodem pro lidi z domu také založil zahradu s jezírkem a staral se o ni) zahrádkářky a zahrádkáři ochotně věnovaly\* i odnože rostlin nebo cibulky, stejně tak lidé z Bělověže, a on je na oplátku také podaroval něčím ze svého zahradního ráje. Pro zahradničení dokázal nadchnout také mladé lidi, hlavně studenty z tamní lesnické školy, kteří mu chodili na zahradu pomáhat a učit se zahradnickému řemeslu. Zahradnické vášni tak propadl i Mirosław Jerzy Chyra, kterého – stejně jako poté jeho syna Jarosława – s Wilczekem spojovalo přátelství. Na sklonku Wilczekova života společně uspořádali knihu Ogród Puszczy, jež je připravena k vydání. Kniha bude vydána letos a je nám ctí mít její pilotní verzi na výstavě.

Zahrada v Dziedzince je pro PLATO zajímavá z mnoha důvodů. Jednak se její pojetí blíží permakulturním principům, které ovlivňují zahradu kolem

PLATO, ale kromě toho se v obou prolínají umělecké, zahradnické, environmentální, vzdělávací a etické cíle.

Biofilii (vrozenou tendenci lidí hledat spojení s přírodou a jinými formami života) vystřídala biopolitika (moc nad životy jiných). Když se Simona Kossak a Lech Wilczek na stáří přestěhovali do Belověže, úřady jim nařídily zlikvidovat zahradu včetně úlů a přístřešků, které sloužily pro jejich zvířata. Chápali, že rostliny ze zahrady by se mohly rozšířit do „původního“ porostu, a byli s likvidací srozuměni. Část zahrady přežila ve vesnických zahrádkách a v Chyrově zahradě. Jenže jiné úřady nedávno asi o kilometr dál povolily stavbu, jež je pro život pralesa mnohem děsivější – zeď zapuštěnou do země a vysokou tak, že ji nepodhrabe a nepřeleze člověk ani zvíře. Rozděluje druhy rostlin a zvířat na ty, které ji překonat mohou, a ty, které nemají šanci. Migrace je z biologického hlediska přirozený jev, nezbytný pro život organismů a zachování zdravé genetiky. Politické rozdělení světa však migraci stále důsledněji interpretuje jako nepřirozenou a využívá ji jako nástroj mocenského a volebního boje. Jan Albert Šturma do výstavy přizval ilustrátora, režiséra a scenáristu dokumentárních, populárně-naučných a vědecko-populárních filmů a seriálů s přírodovědnou tematikou Jana Hoška, s nímž spolupracoval už na filmu Planeta Praha. Výsledkem jejich spolupráce je zeď s Hoškovými kresbami a Šturmovými texty, která rozděluje Klíčovou dírkou a poukazuje na traumatické působení nepřekonatelné překážky na pralesní zvířata. Na jedné její straně se můžete aktivně zapojit i vy, vyjádřit svůj názor a symbolicky podpořit úsilí mnoha humanitárních a ekologických aktivistů působících v místě, na úřadech a v médiích.

